

ПАМ'ЯТІ ДОСЛІДНИКА ІСТОРІЇ ЗУНР ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРА КАРПЕНКА

14 квітня 2013 р. на 92 році життя помер видатний український історик, доктор історичних наук, професор, почесний професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, багаторічний керівник Наукового центру досліджень історії українського національно-визвольного руху Олександр Юхимович Карпенко. Ректорат, профспілковий комітет, колектив Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника глибоко сумують із приводу його смерті й висловлюють щирі співчуття родині покійного.

Народився Олександр Юхимович 15 квітня 1921 р. в селі Слобода на Чернігівщині. Походив із давнього козацького роду. У рідному селі Олександр Карпенко закінчив семирічку, а в 1935 р. разом із батьками переїхав до містечка Ріпки. У 1938 р. став студентом історичного факультету Чернігівського учительського інституту. Згодом був покликаний на роботу в село вчителем історії, а інститут довелося закінчувати екстерном.

У жовтні 1940 р. Олександр Карпенко був призваний на службу в армію. З перших днів Другої світової війни він брав участь у боях на західному кордоні України в районі Самбір – Стрий, а вже через тиждень після початку війни його 7-й зенітно-кулеметний полк був перекинутий на оборону Києва, відтак Харкова, Куп'янська, Воронежа і, нарешті, під Сталінград, де в бою в грудні 1942 р. Олександр Карпенко був важко поранений осколком у груди, контужений, обморожений і в такому стані потрапив до шпиталю. Після тривалого лікування закінчив Сталінградське артилерійське училище, а потім на посаді командира артилерійської батареї потрапив до бойового резерву Верховного головнокомандування. Як військовий був нагороджений бойовими орденами й медалями.

У лютому 1946 р. Олександр Карпенко демобілізувався з армії, виїхав на навчання до Києва, де закінчив Київський педінститут, а в 1948 р. – відділення міжнародних відносин республіканської партшколи й згодом почав працювати на ниві науки. Спочатку був призначений викладачем Київського інституту іноземних мов, а в березні 1949 р. направлений на наукову роботу до Львова. Тут Олександр Карпенко працював у Львівській науковій бібліотеці (1949–1952) та Інституті суспільних наук (1952–1960). У 1953 р. він захистив кандидатську дисертацію. Опублікував монографії, збірники документів, серію статей про національно-визвольний рух в Україні.

У травні 1958 р. новаторські ідеї Олександра Юхимовича Карпенка викликали різку критику влади. Особливо діставалося за спробу “ревізувати партійну, марксистську оцінку певних періодів історичного процесу в Західній Україні”. Головне вістря критики було спрямоване проти тих положень статті “До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р.”, які не вкладались у традиційну схему інтерпретації подій 1918 р., підкреслювали народний характер Листопадової революції й утворення Західно-Української Народної Республіки. “Викривальні” статті друкували В.Маланчук, Б.Дудикевич, І.Компанієць та інші. Лише завдяки втручання відомих істориків – І.Крип'якевича, Ф.Шевченка, М.Кравця, Ю.Сливки та С.Яцкевича – справа не дійшла до арешту Олександра Карпенка. Однак кампанія цькування вченого продовжувалася, і він був змушений кілька разів змінити місце роботи, при цьому мав мужність і сміливість відстоювати свої переконання.

Під тиском В.Маланчука восени 1960 р. О.Карпенка було звільнено з роботи в Інституті суспільних наук. Перейшовши на викладацьку роботу до Львівського державного університету, він не полишав науково-дослідну працю і в 1964 р. опублікував новаторську за змістом монографію “Імперіалістична інтервенція на Україні 1918–1920 рр.”, а в 1966 р. захистив докторську дисертацію на тему “Іноземна воєнна інтервенція на Україні 1918–1920 рр.”.

12 листопада 1970 р. Олександра Карпенка було звільнено з роботи у Львівському державному університеті за звинуваченням в “українському буржуазному націоналізмі”, фактично за розкриття на лекціях і семінарах обставин знищення українського селянства, методів проведення колективізації, голодомору, терору радянської влади щодо української інтелігенції.

10 грудня 1970 р. Олександр Карпенко перейшов на роботу до Музею етнографії АН УРСР на посаду старшого наукового співробітника й зміг пропрацювати лише два роки.

Після тривалих поневірянь Олександр Карпенко в 1978 р. переїхав до Івано-Франківська і влаштувався на роботу до Івано-Франківського педагогічного інституту імені Василя Стефаника на посаду професора кафедри історії СРСР і УРСР. У 1980 р. йому було присвоєно вчене звання професора, а в 1986 р. він очолив кафедру історії СРСР та УРСР, якою успішно керував упродовж п'яти років.

Процеси перебудови й демократизації радянського суспільства Олександр Карпенко зустрів з новими планами щодо вивчення української історії. У жовтні 1988 р. він направив до ЦК КПУ листа “Про стан викладання історії УРСР на території республіки”, у якому порушив питання про необхідність перегляду підходів до викладання історії України, необхідності запровадження її в середній та вищій школах, розвитку самої історичної науки. У травні 1989 р. професор О.Карпенко надіслав до ідеологічного відділу ЦК КПУ пропозиції перевидати наукові праці М.Грушевського, В.Антоновича, М.Драгоманова, В.Винниченка та інших визначних діячів минулого, виступив організатором ряду важливих видань.

З відновленням незалежності України склалися сприятливі умови для глибоких наукових досліджень вітчизняної історії на нових методологічних засадах. Стало можливим повне й усебічне вивчення історії ЗУНР. Професор О.Карпенко виступив ініціатором проведення чотирьох міжнародних наукових конференцій (1993, 1998, 2003, 2008 рр.), присвячених історії ЗУНР. Конференція 1993 р. ухвалила розпочати роботу над ґрунтовною монографічною працею з історії ЗУНР, підготовку збірника документів і матеріалів із цієї ж проблеми. 1993 р. О.Карпенко опублікував в “Українському історичному журналі” статтю “Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях”. Публікація статті стала актом історичної справедливості, утвердження в українській історичній науці концепції вченого.

Тим часом деканат історичного факультету Прикарпатського університету вів активну підготовку до відкриття нової наукової інституції. У грудні 1994 р., за згоди Національної академії наук України, вона була створена й отримала назву “Відділ регіональних проблем Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України та Прикарпатського університету”. Завідувачем відділу було призначено професора О.Карпенка. Невеликий за кількістю наукових співробітників відділ під його керівництвом приступив до підготовки колективної монографії “Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 рр.: історія”, яка у 2001 р. була опублікована. Автором більшої частини монографії є О.Карпенко.

Одночасно під керівництвом О. Карпенка розпочалася й тривала праця над підготовкою збірника документів і матеріалів “ЗУНР: 1918–1923 рр.” у 5 томах, 8 книгах.

Поряд із творчою науковою працею, професор О.Карпенко саме в Прикарпатському університеті сформував власну наукову школу, хоча започаткована вона була ще 1964 р. у Львові. Сьогодні майже десяток кандидатів і два доктори історичних наук завдячують професорові О.Карпенку своїм професіональним становленням і зростанням. Сферою їх наукових інтересів є Українська революція 1917–1923 років, історія Західної України першої половини ХХ століття.

Професор Олександр Карпенко залишив нам великий доробок. У дослідженні Української революції 1917–1923 рр. його вклад неоціненний. Здобули загальне визнання наукові концепції, висунуті О.Карпенком майже 50 років тому. Усе своє життя Олександр Юхимович проводив активну наукову діяльність. Він очолював Науковий центр дослідження українського національно-визвольного руху, був членом редакційних колегій наукових видань “Вісник Прикарпатського національного університету. Серія “Історія” і культурно-просвітнього часопису “Галичина”, публікував документи з історії ЗУНР, консультував аспірантів і магістрантів. Незважаючи на важку, затяжну хворобу, до останніх днів професор Карпенко виношував нові плани, ставив нові завдання. Однак реалізувати їх доведеться вже його учням.

Микола Кугутяк